

Hazif and İ'lâl in Arabic Language

İbrahim Kocabıyık^{1,a,*}, Yeliz Açar^{1,b}

¹Faculty of Theology, Uşak University, 64000 Uşak, Turkey

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 29/12/2020

Accepted : 30/12/2020

Keywords:

Arabic

Hazif (Ruling out)

Hemze (Hiatus)

İ'lâl (defection)

İllet Harfî (defective letter)

ABSTRACT

Some changes are made as the nouns such as i'lâl and kalb according to their own characteristics in the structures of verbs, nouns and letters, which are called as words in Arabic. While some of these changes are made analogically, some of them are made exceptionally. Hazif (ruling out) means dropping defective letters (elif, vâv, and yâ) and hiatus in sarf and it is a kind of i'lâl (defection). Hazif occurs in two ways as analogically and non-analogically. Non-analogical hazif has no certain rules. Analogical hazif has rules and is especially done in order to eliminate iltikâ-i sâkineyn and clear istiskal. The cases in which defective letters and hiatus are ruled out and ruling out 'aynü'l-fiil (second letters) in muda'af fiil (verbs with shadda) are discussed in this study. Ruling the vowel points out is not discussed under a separate title and it is explained when appropriate.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3(2): 27-35, 2020

Arap Dilinde Hazif ile İ'Lâl#

MAKALE BİLGİSİ

^aBu makale, Yeliz Açar'ın Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı "ANONİM BİR YAZMA: İ'lâl Kaideleri (Edisyon-Kritik)" adlı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

Araştırma Makalesi

Geliş : 29/12/2020

Kabul : 30/12/2020

ÖZ

Arapçada kelime olarak adlandırılan fiil, isim ve harflerin yapılarında kendi özelliklerine göre i'lâl, kalb, hazif gibi isimler altında bazı değişiklikler yapılır. Bu değişikliklerin bir kısmı kıyasa göre yapılırken bir kısmı da şâz olarak yapılmaktadır. Hazif, sarf ilminde illet harflerini (elif, vâv, ve yâ) ve hemzenin kelimededen atılması anlamına gelir ve bir i'lâl çeşididir. Hazif, gayr-i kıyasî ve kıyasî olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Gayr-i kıyasî hazifin belli kuralları yoktur. Kıyasî hazif ise kuralları olan ve genellikle iltikâ-i sâkineyden kurtulmak ve istiskâlî gidermek amacıyla yapılan haziftir. Bu çalışmada illet harflerinin ve hemzenin hazif edildiği durumlar ve muda'af fillerde 'aynü'l-fiilin hazif edilmesi ele alınmıştır. Harekelerin hazifi ayrı bir başlık altında incelenmemiş ancak yeri geldiğinde değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

İ'lâl

Hazif

İllet harfi

Hemze

İltikâ-i sâkineyn

^a ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-0941-6980> | yelizacar@hotmail.com

^c <https://orcid.org/0000-0002-9139-8784>

Giriş

Her dilde olduğu gibi Arapçada da telaffuz kolaylığı açısından kelimelerin yapılarında i'lâl, ibdâl, hazif, kalb gibi birtakım dönüşümler meydana gelmektedir. Bu dönüşümler sarf ilmi adıyla irdelenmektedir. İ'lâl illet harfleri ve hemzedeki dönüşümleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Diğer bir tabirle illet harflerindeki değişimlerdir. Hemze ile illet harfleri arasında çok etkileşim olduğu için hemzedeki dönüşümler de i'lâl olarak değerlendirilmektedir. İ'lâl kalb, nakl ve hazif olmak üzere üç yolla gerçekleşmektedir. İlet harflerinin ve hemzenin birbirine dönüşümü kalb, illet harflerinin harekesinin öncesinde bulunan sahilî sâkin harfe verilmesi nakl, illet harflerinin ve hemzenin atılması ise hazif olarak isimlendirilmektedir.¹

Hazif, belagatte “belli harfleri kullanmadan söz söyleme sanatı” anlamına gelmektedir.² Çalışmanın konusu sarf ilmindeki i'lâl çeşiti olan hazifi ihtiva etmektedir. Bu nedenle belagatteki hazif türüne değinilmeyecektir.

Hazif konusu Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ı, Müberred'in (ö.286/900) *el-Müktedab*'ı, İbn Cinnî'nin (ö.392/1002) *el-Munsif*'ı gibi ilk dönem eserlerde ayrı bir başlık altında değil de karışık şekilde örnekler üzerinden anlatılmıştır. İbn Üsûr'un (ö.669/1270) *el-Mümti fi't-Tasrif* isimli eserinde ise “Kalb, Hazif ve Nakl” olarak bir başlık bulunmaktadır. el-Ezherî'nin (ö.905/1499) *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih* isimli eserinde “hazif” başlığı altında konu incelenmektedir. Son dönem eserlerinden Ahmed Hamlâvî'nin (ö.1315/1897) *Şezel 'Arf fi Fenn'is Sarf*, Abdullâh Dervîş'in *Dirâsâf fi 'İlmi's-Sarf* isimli kitaplarında i'lâl konusu ele alınıp hazif konusuna i'lâl çeşidi olarak yer verilmiştir. Abdülâlim İbrâhîm'in *Teysîru İ'lâl ve'l-İbdâl adlı* kitabında ise i'lâl çeşitleri örnekleriyle birlikte geniş bir şekilde ele alınmıştır. Gulam Nebî'nin, *el-İ'lâl ve ve'l-İbdâl ve'l-İdgâm fi Dav'i'l-Kirâati'l-Kur'âniye ve'l-Lehcâti'l-'Arabi* adlı doktora tezi, Mustafa Gerçekcioğlu, “Nisâ Süresi Örneğinde Arap Dilinde İ'lâl ve İbdâl” isimli yüksek lisans tezi, Mehmet Akıncı ve Ramazan Demir “Fiillerde İ'lâl”; Selman Yeşil, “Arap Dilinde İ'lâl Kuralları ve Uygulamalı Örnekleri” isimli makalelerde i'lâl çeşitlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmada genel olarak illet harflerinin ve hemzenin hazifi incelenip örneklerle birlikte anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca muda'af fiillerde 'aynü'l fiilin hazif edilmesi gibi illet harfi olmayan harflerin hazif edilmesine de değinilmiştir. Konunun genişliği nedeniyle hareketlerin hazifi ayrıca ele alınmamış, örneklerde hareketlerin hazifi edildiği durumlara değinilmiştir.

Hazif konusu ilgili makalelerde i'lâl çeşitleriyle birlikte ele alınmıştır. Bu makale ile bu alana ufak da olsa bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Hazif 'in Tanımı

Hazif/حذف sözlükte “düşürmek, kesmek, bir tarafını kesip atmak”³ gibi anlamlara gelmektedir.

Sarf ilminde ise hazif, “illet harfleri (elif, vâv, yâ)nin veya hemzenin atılması”⁴ anlamına gelmektedir.

Hazif Çeşitleri

Hazif ile i'lâl, kıyasî ve gayrî kıyasî olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵

Gayr-i Kıyasî Hazif

Gayr-i kıyasî hazifin belli bir kuralı yoktur, semâidir. Buna örnek olarak يَدِ , يَدِ kelimeleri verilebilir. Bu kelimelerin aslı يَدِي ve يَدِي şeklinde olup gayr-i kıyasî olarak ي harfleri hazif edilmiştir.

Konu ile ilgili diğer örnekler şunlardır: اسم kelimesinin aslı سَمُو , ابن kelimesinin aslı بَنُو , شَفَا kelimesinin aslı شَفُو , احو kelimesinin aslı اَحُو şeklinde olup bu kelimelerdeki و harfleri kurlsız olarak düşmüştür.⁶

Kıyasî Hazif

Kıyasî hazif, kurallı olan hazif türüdür. Bu hazif istiskâl, iltikâ-i sâkineyn ya da i'lâl zarûreti nedeniyle uygulanmaktadır.⁷

Kıyasî hazif aşağıdaki durumlarda gerçekleşir:

إفعال bâbının 'sinin hazif edilmesi

إفعال bâbının muzârî sîgasında, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, mimli masdar, ism-i zaman, ism-i mekân kalıplarında bu bâbın 'si hazif edilir. Meselâ إفعال bâbında olan أَكْرَمَ fiilinin muzârî kalıbı أَكْرَمُ şeklinde gelecekken bu kural gereği أَ hazif edilerek أَكْرَمُ şeklinde gelmiştir. Bu fiilin ism-i fâil, ism-i mef'ûl, mimli masdar, ism-i zaman ve ism-i mekân kalıpları da şu şekillerde gelmektedir:

مُكْرَمٌ → مُكْرَمٌ , مُكْرَمٌ → مُكْرَمٌ .⁸

مُكْرَمٌ örneğinde görüldüğü gibi إفعال bâbının 'si ile muzârî mütekellimin 'sinin bir araya gelmesi istiskâle neden olmaktadır. Bu nedenle buradaki أَ atılır, fakat buna kıyas edilerek bu kural diğer sîgalara da uygulanır.⁹

¹ el-Hamlâvî, Ahmed, *Şeze'l-Arf fi Fenni's-Sarf* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiye t.y), s. 200; Esmer, Râci, *Mu'cemu'l-Mufasssal fi 'İlmi's-Sarf* (Beyrut: 1997) , s. 144. ; es-Samerrâi, Muhammed Fâdil, *es-Sarf'u'l-'Arabi Ehkâmun ve Me'ânin*, (Beyrut: Dâru'l-İbni Kesir, 2013), s. 217.

² Durmuş, İsmail, “Hazf” *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:17 (İstanbul: TDV Yay., 1998), s.122-124.

³ Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgaffûr 'İltar (Beyrut: Dâru'l-'İlmi Limelâyin, 1987), IV, s. 1341. ; İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1990) , IX, s. 39; el-Firûzâbâdi, Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhîd* (Beyrut: Mektebetu Tahkîki't-Türâs fi Müessesetü'r-Risâle, 2005), s.799.

⁴ Esmer, *Mu'cemu'l-Mufasssal*, s.146.

⁵ İbnu'l-Esir, Ebu's-Su'âdâtî'l-Mubârek b. Muhammed, *el-Bedi' fi 'İlmi'l-'Arabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmî'atu Ümmi'l-Kurâ, 1999), II, s. 484.

⁶ İbnu'l-Esir, *el-Bedi'*, II, s. 530. ; el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf*, s. 222. ; İbrâhîm, 'Abdül-Alîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-İbdâl* (yy. t.y.) s. 67. ; Salâh, Şaban, *el-'lâl ve'l-İbdâl fi'l-Kelimet'il-'Arabiyye* (Kahire: Külliyyetü Dâri'l-'Ulûm, 1983), s. 63.

⁷ İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemâşerî*, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001), X, s. 68. ; 'Imâduddîn, Ebu'l-Fedâ İsmâil b. Alî b. Muhammed b. Eyyûb, *el-Kunnâş fi Fenni'n-Nahv ve's-Sarf*, thk. Riyâd b. Hasen el-Havâm (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2000) , II, s. 260.

⁸ İbn Hişâm, Cemâled'din Abdullâh bin Yusuf bin Ahmed bin Abdullah, *Evdahu'l Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhyiddîn Abdül Hamîd (Beyrut: Dâru'l- Fikr, ty), IV, s.406. , 245-246. ; el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf*, s. 222. ; es-Samerrâi, *es-Sarf'u'l-'Arabi*, s. 245-246.; İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-İbdâl*, s. 68.

⁹ İbn Mâlik, Bedruddîn Muhammed b. el-İmâm Cemâleddîn, *Şerhu İbnu'n-Nâzım 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Bâsi 'Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000), s. 616.

إفعال bâbının 'si هـ ya da ع harfine dönüşmüşse hazif gerçekleşmez. Meselâ هراق → أراق şeklinde dönüşüme uğrayan fiillerin ikinci şekillerinin muzârî sîgasındaki durumu يُعْهِلُ ve يُهْرِيقُ şeklindedir.¹⁰

harfi ile başlayan sülâsî fiilin ilk harfinin hazif edilmesi

Mâzisinde 'aynü'l-fiili meftûh, muzârîde meksûr olarak gelen و ile başlayan sülâsî misâl fiillerin muzârî ve emir kalıplarında ve و harfi hazif edilir. Bunun nedeni و'nin kesra ile fethalı ي arasında kalmasıdır. Meselâ وُغِدَ fiilinin muzârîsi وُغِدَ , emri وُغِدَ , masdarı وُغِدَ şeklinde geleceksen و hazif edilerek muzârîsi وُغِدَ , emri وُغِدَ , masdarı ise وُغِدَ şeklinde gelmiştir.¹¹

'Aynü'l-fiili kesralı olan vâv-i misâllerin muzârî sîgasında illet harfinin hazif edilmesinin nedeninin و harfinin kesra ile fethalı ي arasında kalması olduğu belirtilmiştir. Ancak muzârî sîgada و harfi muzâra'at harflerinden sadece ي geldiğinde hazif edilmeyip, buna kıyas edilerek diğer muzâra'at harfleri geldiğinde de hazif edilir. Meselâ وُغِدَ , وُغِدَ , وُغِدَ fiillerinde görüldüğü gibi diğer muzâra'at harflerinden sonra gelen و hazif edilmiştir.¹²

Mastarın sonundaki müenneslik 'sı hazif edilen و'dan bedel olarak gelmiştir. Aslında وُغِدَ olarak gelen masdarda و harfine kesra ağır geldiği için harekesi sonraki harf olan ع'a nakledilir. Böylece وُغِدَ olan kelimedeki و sâkin kaldığı için hazif edilir. Hazif edilen و'a işaret etmesi için getirilen ت'nin aslında kelimenin başında, تَدَ şeklinde gelmesi gerekirdi. Bu durumda muzârîyle karışma ihtimali olduğu için kelimenin sonunda gelmiştir. Ferra'ya göre mastarın sonundaki 'nin hazif edilmesi doğru değildir. Çünkü böyle olursa hazif edilen و'a işaret eden bir delil olmaz. Sibeveyh'e göre ise bu ' hazif edilebilir. Bu şekilde kullanım aşağıdaki şiirde de mevcuttur.¹³

الْأَمْرُ الَّذِي وَعَدُوا وَأَخْلَفُوا عَدَّ

Sana vadettikleri için sözünden döndüler.

Misâl Fiillerde Hazifin Gerçekleşmeyeceği Yerler

*Mastar فَعَلَ kalıbında gelirse baştaki و harfi hazif edilmeyip وُغِدَ örneğindeki gibi gelir.*¹⁴

¹⁰ Hudarî, Muhammed b. Mustafa, *Hâşiyetu'l-Hudârî 'alâ Şerhi İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyetü İbn Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyhu Muhammed el-Bikâi (Beirut: Dâru'l Fikr, 2003), II, s. 938.

¹¹ İbn. Akîl, Abdullâhi Akîli Bahaddîn, *Şerhu İbn Akîl*, thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdü'l Hamîd (Kahire: 1980), IV, s. 245. ; el-Uşmûnî, Ebu'l-Hasen Nuriddîn Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyetü 'bni Mâlik* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, 1998), III, s. 149. ; el- Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, s. 752; es-Samerrâi, *es-Sarfü'l-'Arabî*, s. 246. ; İbrâhîm, *Teyşîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 69. ; Hasan, Abbâs, *en-Nahvu'l- Vâfi me'a Rabtuhi bi'l- Esâlîbi'r-Rafi'ati ve'l-Hayâti'l-Lugaviyyeti'l-Muteceddidetü* (Kahire 2008) , IV, s. 800-801.

¹² el-Murâdî, Ebü Muhammed Bedrûddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh, *Tevdihu'l- Makâsüd ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfiye İbn Mâlik*, thk. Abdurrahmân Ali Sülaymân (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2008), III, s. 1631. ; Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî*, III, s. 149.

¹³ Dankûz, Şemseddin Ahmed, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-'Ervâh fi 'İlmi's-Sarf* (Kahire: Mustafa el-Bâbî, 1959), s. 116.

¹⁴ el-Müberred, Ebü Abbâs Muhammed b. Zeyd, *el- Muktedab*, thk. Muhammed Abdü'l Hâlik Azîme (Kahire: 1994), I, s. 226. ; İbn. Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, IV, s. 245. ; Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi* (Ankara: A.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969), s. 114.

¹⁵ İbn. Uşfûr, Ebu'l-Hasen Ali b. Mü'mir b. Muhammed b. Ali el-İşbilî *el-Mümti' fi't-Tasrîf*, thk. Fahreddin Kabâbev (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1987) , II, s. 431.

İbn Uşfûr da mastar وُغِدَ şeklinde gelirse و'nin hazif edilmeyeceğini söyler, bunu fethanın hareke olarak hafif olması ile gerekçelendirir. وُغِدَ şeklindeki kullanımda ise kesranın و'a ağır geldiğini, bu nedenle harekesinin mâba'dine verilip hazif edildiğini ve masdarın وُغِدَ olduğunu belirtir.¹⁵

Sibeveyh ve onun görüşüne dayanarak Mâzinî ve Müberred وُغِدَ masdarının şâz olduğunu belirtirler.¹⁶ Fârisî'ye göre ise وُغِدَ kelimesi şâz değildir. Bu kelime masdar olmayıp 'yönelinen yer' anlamında ism-i mekândır. Bir kısım görüşe göre وُغِدَ ile birlikte وُغِدَ ve وُغِدَ şeklinde kullanımlar da şâzdır.¹⁷

Muzârîde herhangi bir dönüşüme uğramayan و harfi bulunan fiilin masdarında و harfi hazif edilmez. Meselâ وُغِدَ fiilinin masdarı olan وُغِدَ kelimesinde و'nin hazif edilmediği görülmektedir.¹⁸

Muzâra'at harfi dammeli olarak gelirse و harfi hazif edilmez. Buna sülâsî muzârî meçhûl sîgası ve وُغِدَ bâbının muzârî sîgası örnek verilebilir. Meselâ وُغِدَ ve وُغِدَ meçhûl sîgaları ve وُغِدَ mezîd fiilinin muzârîsi olan وُغِدَ fiillerinde bu durum görülmektedir.¹⁹

Bir diğer örnek 'لم يلد' cümlesinde de و harfi kesraden önce gelip fethalı ي ile kesra arasında kaldığı için hazif edilmiş, 'لم يولد' cümlesinde ise fetha harekesinden önce gelmiş olup ayrıca muzâra'at harfi de dammeli olduğu için hazif edilmemiştir.²⁰

Fiil-i muzârîde 'aynü'l-fiil meftûh ya da mazmûm olursa و harfi hazif edilmez. Meselâ وُغِدَ وُغِدَ fiillerinde و harfleri hazif edilmemiştir.²¹

وُغِدَ → وُغِدَ , وُغِدَ → وُغِدَ , وُغِدَ → وُغِدَ fiillerinde ise 'aynü'l-fiil muzârîde fethalı olarak gelmesine rağmen و harfleri hazif edilmiştir. Bunun nedeni bir görüşe göre ortadaki harflerin harekesi muzârîde aslında kesra olup kendilerinden sonra boğaz harfleri geldiği için fetha ile harekelenmeleridir.²²

Misâl fiil i ile başlıyorsa muzârîde hazif gerçekleşmez. Meselâ وُغِدَ → وُغِدَ , وُغِدَ → وُغِدَ fiillerinde muzâra'at harfi olan ي harfleri hazif edilmemiştir.²³

Sibeveyh ve Zemahşerî, bazı Arapların وُغِدَ örneğinde görüldüğü gibi ي harfini و gibi hazif ettiklerini söylerler.²⁴ Sibeveyh, bunun gerekçesi olarak وُغِدَ kalıbında gelen fiillerde iki ي ile birlikte kesranın dile ağır geldiğini belirtir.²⁵

¹⁶ Ebü Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî, *İrtişâfü'd-Darb min Lisâni'l-'Arab*, thk.: Receb Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998) , I, s. 240.

¹⁷ Hudarî, *Hâşiyetü'l-Hudârî*, II, s. 938.

¹⁸ Dankûz, *Şerhân*, s. 116.

¹⁹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mülûkî fi't-Tasrîf* (Halep: Mektebetü'l-'Arabiyye, 1973), s. 337. ; el-Murâdî, *Tevdihu'l-Makâsüd*, III, s. 1631. ; Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî*, IV, s. 149.

²⁰ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mülûkî fi't-Tasrîf*, s. 337. ; İmâmuddîn, *el-Kunnâş*, II, s. 254.

²¹ ez-Zemahşerî, Ebi Kâsım Muhammed bin 'Umer, *el-Mufassal fi 'İlmi 'Arabiyye*, thk. Fahri Sâlih Kadarat (Ammân: Dâru Ammâr, 2003), s. 394. ; Ebü Hayyân, *İrtişâfü'd-Darb*, I, s. 239. ; Muhibiddîn, Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed el-Halebî, *Temhidu'l-Kavâ'id bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâ'id*, thk. : Ali Muhammed Fâhir (Kahire: Dâru'l-İslâm, 2007), X, s. 5194.

²² İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mülûkî fi'*, s. 337. ; İbn Uşfûr, el-Mümti' fi't-Tasrîf, II, s. 426, 434-435.

²³ Cürcânî, Ebübekr 'Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Fârisî, *el-Miftâh fi's-Sarf*, thk. Ali Tefvik el-Hamed (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), s. 71. ; İbnu'l-Esrî, *el-Bed'ü*, II, s. 578. ; Ebü Hayyân, *İrtişâfü'd-Darb*, I, s. 239.

²⁴ Sibeveyhî, Ebu Bişr Amr b. Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdü's Selâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî 1982) , IV, s. 54. ; Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 394.

²⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 54.

Ecvef Fiillerde İlet Harfinin Hazif Edilmesi

Ecvef fiillerde illet harfinin hazif edilmesi, bu fiillerin mâzî ve muzârî sîgasına harekeli ref zamiri birleştiğinde, muhâtab müzekker müfred ve cem-i emir sîgasında, cem-i müennes muzârî ve emir sîgalarında ve meczûm muzari sîgasında görülür.²⁶

Lâmü'l-fiili cezimli olan ecvef fiillere harekeli ref zamiri birleştiğinde illet harfinin hazif edilmesi

Lâmü'l-fiili cezimli olan ecvef fiillere harekeli ref zamiri birleştiği zaman iltikâ-i sâkineyn nedeniyle illet harfi hazif edilir. Meselâ قال ve باع fiillerine “ت” zamiri birleştirildiğinde bu fiiller sırasıyla قَوْلُت ve بَيْعُت şeklinde olur. Birinci örnekteki و harfinin dammesi ق harfine, ikinci örnekteki ي harfinin kesrası ب harfine nakledilir. Bu durumda قَوْلُت ve بَيْعُت şekline dönüşen fiillerde iltikâ-i sâkineyn nedeniyle و ve ي harfleri hazif edilir ve örnekler قَوْلُت ve بَيْعُت olur.²⁷

قَوْلُت fiilinde damme harekesinin, بَيْعُت fiilinde ise kesra harekesinin fâü'l-fiile nakledilmesiyle ilgili olarak Mâzinî, böyle olmasaydı hazif edilen و ve ي harflerine işaret eden bir delilin olmayacağını, dammenin و'dan kesranınse ي'dan olduğunu dile getirir.²⁸

Muzârî müennes cemi sîgasında يِّعْنَ ve يِّقَنَّ olan örneklerde meydana gelen dönüşüm şöyledir: Bu fiillerin asılları يُّقَوْلُنْ ve يُّبَيْعُنْ şeklindedir. Burada و ve ي harflerinin harekeleri mâkablerindeki sahih ve sâkin olan ب ve ق harflerine nakledilir. Bu durumda يُّقَوْلُنْ ve يُّبَيْعُنْ olan fiillerde meydana gelen iltikâ-i sâkineynden kurtulmak için illet harfleri hazif edilir ve nihayetinde fiiller son şekillerini alırlar.²⁹

Ecvef fiillerin muhâtab müzekker tekil ve cem-i müennes emir sîgasında illet harfinin hazif edilmesi

Ecvef fiillerin muhâtab müzekker tekil ve cem-i müennes emir sîgasında illet harfi hazif edilir. Örneğin sırasıyla أَقُولُ , اُبَيْعُ , أَقُولُنْ ve اُبَيْعُنْ olması gereken fiillerde و ve ي harflerinin öncesinde sahih ve sâkin harf bulunduğu için harekeleri bu harflere nakledilir. Bu durumda vasıl hemzesine ihtiyaç kalmadığı için atılır. Kelimeler sırasıyla قَوْلُ , بَيْعُ , قَوْلُنْ , بَيْعُنْ olur. Burada illet harflerinden ve lâmü'l-fiillerinden kaynaklanan iltikâ-i sâkineyn meydana geldiği için illet harfleri hazif edilir ve örnekler sırasıyla قَوْلُ , بَيْعُ , قَوْلُنْ , بَيْعُنْ olur. Bu kurallar sülâsî mezidlerde de geçerlidir. Mesela ve أقام fiillerinin emir tekil sîgasında da hazif işlemi uygulanıp أَقِيمُ → أَقِيمُ → أَقِيمُ / اسْتَقِيمُ → اسْتَقِيمُ / اسْتَقِيمُ şeklindeki dönüşümden sonra emir fiiller أَقِيمُ ve اسْتَقِيمُ şeklinde gelirler.³⁰

Ecvef fiillerin meczûm muzârî tekil ve cem-i müennes sîgalarında illet harfinin hazif edilmesi

Ecvef fiillerin meczûm muzari tekil ve cem-i müennes

sîgalarında illet harfi hazif edilir. Meselâ aslında لَمْ يَّقُولْ , لَمْ يَّبَيْعْ , لَمْ يَّقُولُنْ ve لَمْ يَّبَيْعُنْ olan fiillerde illet harflerinin harekeleri mâkablerindeki sahih sâkin harflere nakledilince örnekler لَمْ يَّقُولْ ve لَمْ يَّبَيْعْ olur. Bu fiillerde iki sâkin bir arada olduğu için illet harfleri hazif edilerek meczûm fiiller sırasıyla لَمْ يَّقُلْ , لَمْ يَّبَيْعْ , لَمْ يَّقُلُنْ ve لَمْ يَّبَيْعُنْ şeklinde gelir.³¹

Muda'af Fiillerde 'Aynü'l-Fiilin Hazif Edilmesi

'Aynü'l-fiili kesralı olup bu harf ile son harfi aynı olan sülâsî muda'af fiillere harekeli ref zamiri birleştiği zaman 'aynü'l-fiilin hazif edilmesi câizdir. Böyle bir durumda üç vecih söz konusudur: a)Fiil herhangi bir işlem yapılmadan çekimlenir. Meselâ ظَلَّ muda'af fiili aslında 'aynü'l-fiili kesralı olarak ظَلَّ şeklinde olur. Bu fiile “ت” muttasıl zamiri birleştirildiği zaman ظَلَّتْ şeklinde hiçbir hazif ve nakl işlemi yapılmadan çekimlenebilir. b)Sadece 'aynü'l-fiili hazif edilmekle yetinilir. Aynı örnek ظَلَّتْ şeklinde sadece 'aynü'l-fiil hazif edilerek çekimlenebilir. c) 'Aynü'l-fiili hazif edilip harekesi fâü'l-fiile nakledilir. Buna göre de incelenen örnek ظَلَّتْ şeklinde gelebilir.³²

﴿لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حِطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾ “Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz”³³ ayetinde ظَلْتُمْ şeklinde fethalı kullanım görülmektedir.

Muda'af fiillerde orta harfi fethalı olduğu zaman harfin hazif edilmesi câiz değildir. ضَلَّتْ örneğinde hazif gerçekleşmemiştir.³⁴ Bu şekilde kullanıma şu ayet örnek verilebilir: ﴿قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي﴾ “Ben eğer sapmışsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum”³⁵ Bu ayette geçen ضَلَّتْ kelimesinde 'aynü'l fiil olan ل harfi hazif edilmemiştir.

Sülâsî muda'af fiilin muzari sîgasında hazif işlemine فَرَّ fiili örnek verilebilir. Bu fiilin muzârisine nun-i nisve birleştiği zaman يَفْرُرُنْ şeklinde gelebildiği gibi 'aynü'l-fiil hazif edilerek يَفْرُرُنْ şeklinde de gelebilir. Emri ise يَفْرُرُنْ olarak geldiği gibi فَرَّرُنْ şeklinde de gelebilir.³⁶

Ecvef Fiillerin İsm-i Mef'ûl Kalıbında و Harfinin Hazif Edilmesi

Ecvef fiilin ism-i mef'ûl kalıbında hazif işlemi harekenin nakli ile beraber gerçekleşir. Meselâ قال vâv-i ecvef fiili ele alınırsa buradaki ا harfi و'dan dönüşmüş olduğu için bu fiilin ism-i mef'ûl kalıbı aslına göre مَقُولُ şeklinde gelir. Burada görüldüğü gibi birinci و dammeli ve ondan önce gelen ق harfi sahih ve sâkindir. و'nın damme harekesi ق harfine nakledildiği zaman örnek مَقُولُ şeklini alır. Bu durumda iki sâkin و bir araya geldiği için onlardan biri hazif edilerek kelime مَقُولُ halini alır.³⁷

²⁶ 'Imâduddîn, *el-Kunnâş*, II, s. 260. ; Derviş, 'Abdullah, *Dirâsât fi 'ilmi's-Sarf* (Mekke: Mektebetü't-Tâlibi'l-Câmi'î, 1987), s. 125.

²⁷ Cürcânî, *el-Mihtâh*, s. 74. ; İbnü'l-Esîr, *el-Bedi'*, II, s. 578. ; İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, X, s. 68. ; 'Imâduddîn, *el-Kunnâş*, II, s. 260.

²⁸ İbn Cinnî, *Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî el-Munsuf li-Ibn Cinnî Şerhu Kitâbi't-Tasrif li-Ebi' 'Usmân el-Mâzinî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954), I, s. 234-235.

²⁹ 'Imâduddîn, *el-Kunnâş*, II, s. 260-261.

³⁰ Cürcânî, *Mihtâh*, s. 73. ; İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, X, s. 68. ; 'Imâduddîn, *el-Kunnâş*, II, s. 261.

³¹ 'Imâduddîn, *el-Kunnâş*, II, s. 260. ; Derviş, *Dirâsât fi'l-'İlmi's-Sarf*, s. 125.

³² el-Ezherî, Halid b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tevdîh Evi't-Tasrih bi-Medmüni't-Tevdîh fi'n-Nahv*, thk.

Muhammed Bâsil 'Uyûn es- Sûd (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, 2000), II, s. 754.

³³ el-Vâkı'a 56/65.

³⁴ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tevdîh*, II, s. 755.

³⁵ Sebe' 34/50.

³⁶ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, IV, s. 246-247. ; İbn Hişâm, *Evdahu'l Mesâlik*, IV, s. 408. ; İbrâhîm, *Teysîru'l-İ'lâl ve'l-İbdâl*, s. 72. ; Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, IV, s. 801-802. ; Salâh, *el-İ'lâl ve'l-İbdâl fi'l-Kelime'til-Arabiyye*, s. 67.

³⁷ el-Murâdî, *Tevdîhu'l-Makâsîd*, III, s. 1610. ; İbn Hişâm, *Evdahu'l Mesâlik*, IV, s. 403. ; İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, IV, s. 237. ; el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf*, s. 221. ; Derviş, *Dirâsât fi 'ilmi's-Sarf*, s. 122. ; İbrâhîm, *Teysîru'l-İ'lâl ve'l-İbdâl*, s. 61. ; Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, IV, s. 799. ; Salâh, *el-İ'lâl ve'l-İbdâl fi'l-Kelime'til-Arabiyye*, s. 48, 57.

Halil bin Ahmed ve Sibeveyh ecvef fiillerin ism-i mef'ûl kalıbında hazif edilen harfın bu kalıbının olduğu olduğunu görülmüştür. Çünkü o zâiddir ve sona yakındır, diğeri ise 'aynü'l-fiildir. Zâid olanın hazif edilmesi daha uygundur. Ahfeş'e göre ise 'aynü'l-fiil hazif edilir. İsm-i mef'ûlün mânâya delâlelet ettiği için hazif edilmez.³⁸

Sülâsî ecvef fiillerden 'aynü'l-fiili olan باع fiilinin ism-i mef'ûl kalıbı ele alındığında ise fiilde bulunan 'in aslı olduğu için kalıp مَبِيع şeklinde gelmeliydi. Fakat ي harfi harekeli, mâkabli de sahih ve sâkin bir harf olması nedeniyle ilk önce ي'nin damme hareketi ب harfine nakledilir. Bu işlemde sonra مَبِيع şeklini alan kelimedede görüldüğü gibi harekesiz ي ve و harfleri bir araya gelir. ي harfi kendinden önce kesra hareketini kabul ettiği için ب'nin dammesi kesraye kalb olur, bundan sonra و harfi hazif edilir; ya da ي harfi hazif edilip kalan و harfi ya kalb edilir. Bunun sonucunda kelime مَبِيع şeklini alır.³⁹

Sibeveyh'e göre مَبِيع kelimesi başta مَبِيع olup ي'nin dammesi mâkabline nakledilir. Böylece مَبِيع şekline dönüşen kelimedede iki sâkinden biri olan mef'ûl و hazif edilir ve ي dammeden sonra sâkin kalır. ي ile uyumlu olsun diye ب'nin dammesi kesraya dönüştürülür.⁴⁰

Nâkıs Fiillerde İlet Harfinin Hazif Edilmesi

Nâkıs fiillere cemi و'ı, muhâtaba ي'sı ve müenleslik ت harfi birleştiği zaman iki sâkin bir araya geleceği için illet harfi hazif edilir.⁴¹ Bu durum bütün nâkıs fiillere mâzî, muzâri ve emir sîgalarında cemi و'ı, muzâri ve emir sîgasına muhâtaba ي'sı ve mâzî sîgasına müenleslik ت'sı birleştiği zaman meydana gelir. Ayrıca meczûm muzâri ve müfred emr-i hâzır sîgasında da illet harfi hazif edilir.⁴²

Nâkıs fiillere cem-i و'ı birleşmesi durumunda illet harfinin hazif edilmesi

Nâkıs fiillere cem ' و'ı birleştiği zaman ictimâ-i sâkineynden kurtulmak için illet harfi hazif edilir. İlk örnek olarak دَعَا nâkıs fiili ele alınabilir. Bu fiilin aslı دَعَوُ olup و harfi mâkabli fetha olduğu için 'e kalb olmuştur. Bu fiilin mâzî sîgasına cem-i و'ı birleştirildiğinde kalıba göre دَعَوَا şeklinde gelmeliydi. Burada görüldüğü gibi lâmü'l fiili olan و illetli bir harf olup mâkabli fethalıdır. Bu nedenle و harfi önce 'e kalb olarak fiil دَعَا şeklini alır. Cem-i و'ı ve و'dan dönüşen ا nedeniyle iltikâ-i sâkineyn meydana geldiği için ا harfi hazif edilir. Fiil son olarak دَعَوَا şeklini alır.⁴³ Cürçânî (ö. 471/1078) *el-Miftâh* isimli eserinde bu dönüşümü şu şekilde ele alır: Aslı دَعَوَا olan fiilde و üzerine damme ağır geldiği için hareketi hazif edilir. Bunun sonucunda دَعَوَا olan kelimedede iltikâ-i sâkineyn nedeniyle و'nin kendisi de hazif edilir ve fiil nihayetinde دَعَوَا olur.⁴⁴

Son harfi ي olan nâkıs fiillere cemi و'ı birleştiğinde illet harfinin hazif edilmesine رَمَى fiilindeki hazif işlemi örnek olarak verilebilir. Bu fiilin cem-i sîgası aslına göre رَمِيَا şeklindedir. ي üzerine damme ağır geldiği için hareketi hazif edilir. Bu durumda رَمِيَا olan fiilde harekesiz kalan ي ve و nedeniyle ictimâ-i sâkineyn meydana gelir. Bu durumdan kurtulmak için ي hazif edilir ve böylece fiil رَمُوا olur. Diğer bir örnek رَضِيَ fiilindeki ي harfinin aslı و'dır. Bu fiile cem-i و'ı birleştiğinde aslında رَضِيُوا olarak gelmeliydi. و'nin mâkabli kesra olduğu için ي'ya kalb olup رَضِيُوا olur. Bu durumda ي'nin dammesi mâkabline nakledilir ve sonra kendisi de hazif edilir. Bunun sonunda fiil رَضُوا olur.⁴⁵

İbn Usfûr'a göre رَضُوا fiilindeki dönüşüm şöyledir: Aslı رَضِيُوا olan kelimedede ي'nin mâkabli harekeli olduğu için damme ي üzerine ağır gelip hareketi hazif edilir. Bunun sonucunda رَضِيُوا olan fiilde harekesiz ي ve cem-i و'ı bir araya gelir. Bu durumda zamir olan و'dan öncekinin (yani burada ي harfinin) hazif edilmesi gerekir. Hazif işlevinden sonra رَضُوا olan fiilde ض harfinin hareketi و ile uyumlu olsun diye dammeye dönüşür. Çünkü و'nin mâkabli daima damme olmalıdır. Böylece fiil son olarak رَضِيُوا şeklini alır.⁴⁶

Nâkıs fiillerin gâib muzâri sîgasına cem-i و'ı birleştiğinde de illet harfi hazif edilir. Meselâ دَعَا fiili muzâri cem-i sîgasında aslına göre يَدْعُونَ şeklinde gelmeliydi. و harfi üzerine damme ağır geldiği için hareketi hazif edilir. Bu durumda lâmü'l-fiil olan و ile cemi و'ı nedeniyle iki sâkin harfın bir araya gelmesi söz konusudur. Bu nedenle illet harfi olan و hazif edilerek fiil يَدْعُونَ şeklini alır.⁴⁷

Nâkıs fiillerin muhâtab muzâri cemi sîgasında gerçekleşen hazif işlemi örnek üzerinden incelemek gerekirse رَمَى fiili ele alınabilir. Bu fiilin muhâtab muzâri cemi sîgasındaki durumu ilk önce تَرْمِيُونَ şeklindedir. Burada ي'nin dammesi ağır görülüp kaldırılır. Bunun sonucunda تَرْمِيُونَ olan fiilde و ile ي sâkin olarak bir araya geldiği için ي hazif edilir ve böylece fiil تَرْمُونَ olur.⁴⁸

Nâkıs fiillerin emir sîgasına cemi و'ı birleştiğinde de illet harfi hazif edilir. Meselâ دَعَا nâkıs fiilinin emr-i hâzır cemi sîgası aslında أَدْعُوا şeklindedir. و üzerine damme ağır geldiği için hareketi hazif edilir. Bu durumda iki sâkin harfın bir araya gelmesi nedeniyle و'nin kendisi de hazif edilerek emir fiil أَدْعُوا halini alır.⁴⁹

إِزْمِيَا fiilinde ise emr-i hâzır cemi sîgası aslına göre إِزْمِيَا olarak gelmeliydi. Burada ي harfi dammeli olup mâkabli harekeli olduğu için bu durum istiskâle neden olmaktadır. Bu nedenle ي'nin hareketi hazif edilir. Bunun sonucunda fiil إِزْمِيَا şeklini alır. Bu durumda meydana gelen iltikâ-i sâkineynden kurtulmak için ي'nin kendisi de hazif edilir. و

³⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 348. ; İbn Cinnî, *el-Munsif*, I, s. 287. ; el-Murâdî, *Tevdihu'l-Makâsîd*, III, s. 1610-1611.

³⁹ el-Murâdî, *Tevdihu'l-Makâsîd*, III, s. 1610. ; İbn Hişâm, *Evdahu'l Mesâlik*, IV, s. 403. ; İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, IV, s. 237. ; el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf*, s. 221. ; Dervîş, *Dirâsât fi 'ilmi's-Sarf*, s. 122. ; İbrâhîm, *Teyşîru'l-'Î'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 61. ; Hasan, *en-Nahvü'l-'Vâfi*, IV, s. 799. ; Salâh, *el-'Î'lâl ve'l-'İbdâl fi'l-'Kelimet'il-'Arabiyye*, s. 48, 57.

⁴⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 348. ; el-Murâdî, *Tevdihu'l-Makâsîd*, III, s. 1611.

⁴¹ Cürçânî, *el-Mihtâh fi's-Sarf*, s. 75. ; İbrâhîm, *Teyşîru'l-'Î'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 73. ; eş-Şertûnî, Reşid, *Mebâdi 'Arabiyye fi's-Sarf ve Nahv* (Beyrut: Matba'atü'l-Kâtolikiyye), 1943, s. 35. ; Şaban, *el-'Î'lâl ve'l-'İbdâl fi'l-'Kelimet'il-'Arabiyye*, s. 70-71.

⁴² el-Esterâbâdî, Raduyiddîn Necmüddîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu's-Şafiye el- İbnu'l-Hâcib*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut:Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, 1975), II, s. 228.

⁴³ İbrâhîm, *Teyşîru'l-'Î'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 75. ; Akcan, B. , *Î'lâl Kâidelerine Toplu Bakış*, (İstanbul: 2016), s. 46.

⁴⁴ Cürçânî, *el-Mihtâh*, s. 75.

⁴⁵ Cürçânî, *el-Mihtâh*, s. 75. ; el-Galâyînî, Mustafa b. Muhammed Selim, *Câmi'u'd-dürüsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-'Arabiyye, 1993), s. 229.

⁴⁶ İbn Usfûr, *el-Mümti 'fi't-Tasrif*, II, s. 529.

⁴⁷ Cürçânî, *el-Mihtâh*, s. 76. ; Tural, Hüseyin, *Temel Sarf Bilgileri* (İstanbul 2011), s. 262. ; Akcan, *Î'lâl Kâidelerine Toplu Bakış*, s. 48.

⁴⁸ Muhibiddîn, *Temhidu'l-Kavâ'id*, I, s. 464. ; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürüsi'l-'Arabiyye*, s. 229.

⁴⁹ Cürçânî, *el-Mihtâh*, s. 77.

ile uyumlu olması için م harfinin harekesi dammeye çevrilince emir fiil اُرْمُوا şeklini alır.⁵⁰

Nâkıs fiillere muhâtaba 'sı birleşmesi durumunda illet harfinin hazif edilmesi

Nâkıs fiillere muhâtaba 'sı birleştiği zaman illet harfi olan و ve ي harfleri hazif edilir. Meselâ son harfi aslında و olan نَدْعُوْنَ fiili muzârî muhâtaba tekil sîgasında aslında نَدْعُوْنَ şeklinde geleceken ع harfinin dammesi, و 'ın kesrasından önce geldiği için hazif edilir, daha sonra و 'ın kesra harekesi mâkabline verilir. Bu durumda نَدْعُوْنَ olan kelimedeki iltikâ-i sâkineyn nedeniyle و hazif edilir ve fiil sonunda نَدْعِيْنَ şeklinde gelir.⁵¹

Lâmü'l-fiili aslında و olan diğer bir örnek غَرَّا fiiline muzârîde muhâtaba 'sı birleştiğinde ilk önce تَغْرُوْنَ olarak gelir. ز harfinin harekesi hazif edilerek و harfinin kesra harekesi ona nakledilir. Bu işlemde sonra تَغْرُوْنَ olan fiilde iki sâkin bir arada olduğu için و harfi hazif edilir. Daha sonra ي ile uyumlu olması için ز 'nin harekesi kesraye çevrilir ve fiil تَغْرِيْنَ haline dönüşür.⁵²

رَمَى fiili yukarıdaki kalıba göre çekimlendiğinde ilk önce تَرْمِيْنَ olarak gelir. ي harfi kesra harekesinden sonra kesralı geldiği için önce harekesi hazif edilir. Bu durumda تَرْمِيْنَ halini alan fiilde iki sâkin ي kaldığı için ي 'nin kendisi de hazif edilir. Bunun neticesinde fiil تَرْمِيْنَ olarak gelir.⁵³

Nâkıs fiillerin muhâtaba emir sîgasında da durum aynıdır. Meselâ غَرَّا fiili bu sîgaya göre çekimlendiğinde ilk önce اَغْرُوْیَ olarak gelir. و harfine kesra ağır geldiği için و sâkin bırakılıp harekesi ي ile uyumlu olsun diye ز harfine verilir. Bu durumda اَغْرُوْیَ olan fiilde iki sâkin bir arada olduğu için و harfi hazif edilir. Böylece emir fiil اَغْرِيْ şeklini alır.⁵⁴

Bir diğer örnek lâmü'l-fiili aslında ي olan رَمَى fiilinin muhâtaba emir sîgasındaki durumudur. Fiil bu sîgada اُرْمِيْ olması gerekirken ي 'nin kesrası ağır görülerek hazif edilir. Bunun neticesinde اُرْمِيْ olan kelimedeki iki ي sâkin olarak bir arada bulunmaktadır. Bu nedenle ي harfi de hazif edilerek örnek اُرْمِيْ olarak gelir.⁵⁵

Nâkıs fiillere müenneslik 'sı birleşmesi durumunda illet harfinin hazif edilmesi

Nâkıs fiillerin sonunda bulunan ا mâkableri fethalı olan و'dan dönüşmüştür. Bu şekilde sonu ا olan nâkıs fiillere gâibe 'sı birleştiği zaman illet harfi olan ا hazif edilir.

İlk örnek olarak son harfi aslında و olan غَرَّا fiili ele alınabilir. Bu fiile müenneslik 'sı birleştiğinde ilk olarak غَرَوْتُ yapısında gelir. و harfinin mâkabli fethalı olduğu için 'e kalb olur. Bunun sonucunda غَرَاتٌ olan kelimedeki iki sâkin (ا ve ت harfi) bir araya geldiği için ا hazif edilir ve fiil غَرَّتْ şekline dönüşür. Bu durum tesniye sîgasında da aynıdır. Aslında غَرَوْنَا olan fiilde ت harfi sâkin olup tesniye 'i birleştiği için harekelenmiştir. Burada da aynı işlemler uygulanıp و'dan dönüşen ا hazif edilerek fiil غَرَّتْنَا şekline dönüşür.⁵⁶

Bir diğer örnek رَمَتْ fiilindeki dönüşüm şu şekildedir: Bu fiil aslında رَمَيْتْ olup ي harfi 'e kalb olduktan sonra رَمَاتٌ olur. Burada da aynı şekilde ا hazif edilir ve kelime son şeklini alır. Bu fiilin tesniyesi de رَمَاتًا şeklinde gelmektedir.⁵⁷

Sibeveyh ve İbn Usfür رَمَى fiiline muhâtaba sîgasında müsennâ 'i birleştiğinde رَمَاتًا şeklinde geleceğini, buradaki 'nin aslında harekeli olmayıp kendisinden sonra sâkin bir harf geldiği için ârizî bir şekilde harekelenildiğini ifade ederler.⁵⁸

İbn Usfür, kimi Arapların رَمَاتًا fiilindeki hareketin arızî olmasına rağmen zamirin(tensiye 'nin) kendisinden önceki harfle âdetâ onun bir parçasıymış gibi güçlü bir bağ ile bağlı olmasından bunu önemseyip hazif edilen 'i tekrar geri getirdiklerini ve رَمَاتًا şeklinde kullanımı tercih ettiklerini söyler. Ona göre bu şekilde kullanım sadece şiirdeki bir zarûretten kaynaklanır. Bunun dışında kullanılması doğru değildir.⁵⁹

Unutmamak gerekir ki son harfi illetli olan fiillere müenneslik 'sı birleştiğinde illet harfinin hazif edilmesi sadece ا için söz konusudur. و ve ي harfleri 'e dönüşmeden kelimedeki bulunursa hazif edilmezler. Meselâ رَمَيْتْ fiilinde ي harfi ve سَرَوْتُ fiilinde de و harfi 'e dönüşmedikleri için hazif edilmemiştir.⁶⁰

Gâib müsennâ sîgasında و ve ي harflerinin mâkabli fetha olmasına rağmen bir karışıklığa neden olmaması için bu harfler 'e dönüşmeyip hazif edilmezler. Meselâ رَمَى ve غَرَّا nâkıs fiilleri gâib müsennâyâ göre çekimlendiğinde aslında bulunan ي ve و harfi 'e dönüşmeyip hazif edilmezler ve bu fiiller رَمِيَا ve غَرَوَا şeklinde gelirler.⁶¹ Bu şekilde olmasaydı tekil ile ikil sîga karıştırdı.⁶² Şöyle ki bu harfler 'e dönüşseydi tensiye durumunda fiiller رَمَى ve غَرَّا şeklini alacaklardı. Bu durumda iki sâkin bir arada olduğu için 'lerin ilki hazif olacaktı. Böylece tekil sîga olan رَمَى ve غَرَّا ile ikil sîga karışacaktı.

Nâkıs fiillerin emr-i hâzır müfred sîgasında illet harfinin hazif edilmesi

Nâkıs fiillerin emr-i hâzır müfred sîgasında illet harfi hazif edilir. Meselâ دَعَا fiilinin emr-i hâzır müfred sîgası aslında اُدْعُوْ şeklinde olup burada و hazif edilerek emir fiil اُدْعُ halini alır.⁶³

Son harfi ي olan رَمَى fiilinin ise emr-i hâzır müfred sîgası aslında اُرْمِيْ olarak gelmeliydi. Burada da ي hazif edilerek fiil اُرْمُ olarak gelir.⁶⁴

Nâkıs fiillerin nehiy sîgasında illet harfinin hazif edilmesi

Nâkıs fiillerin nehiy sîgasında illet harfi hazif edilir. Meselâ aslında لا تَغْرُوْ olması gereken fiilde و hazif edilerek لا تَغْرُ لا تَرْمِيْ, لا تَغْرُ olur.⁶⁵

⁵⁰ Cürcâni, *el-Mihtâh*, s. 77.

⁵¹ Cürcâni, *el-Mihtâh*, s. 76. ; *el-Galâyini, Câmi 'u'd-dürüsi 'l-'Arabiyye*, s. 229. ; Tural, *Temel Sarf Bilgileri*, s. 262. ; Akcan, *I'lâl Kâidelerine Toplu Bakış*, s. 48.

⁵² İbn. Cinnî, *el-Hasâis*, el-Heyeti'l- Mısıriyeti'l-'Âmme li'l-Kitâb (yy. ty.), III, s. 138-139. ; Ebû Hayyân, *İrtisâfû 'd-Darab*, II, s. 915.

⁵³ Cürcâni, *el-Mihtâh*, s. 76-77. ; Ebû Hayyân, *İrtisâfû 'd-Darab*, II, s. 915. ; Muhibiddîn, *Temhidu 'l-Kavâ'id*, I, s. 464. ; Danküz, *Şerhân*, I, s. 139-140.

⁵⁴ İbn. Cinnî, *el-Munsif*, I, s. 55, 251. ; el-Esterâbâdi, *Şerhu Şâfiye*, II, s. 227.

⁵⁵ el-Esterâbâdi, *Şerhu Şâfiye*, II, s. 227. ; el-Galâyini, *Câmi 'u'd-dürüsi 'l-'Arabiyye*, s. 229.

⁵⁶ el-Esterâbâdi, *Şerhu Şâfiye*, II, s. 230.

⁵⁷ İbn. Usfür, *el-Mümti 'fi't-Tasrif*, II, s. 525. ; el-Esterâbâdi, *Şerhu Şâfiye*, II, s. 230.

⁵⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 158. ; İbn Usfür, *el-Mümti 'fi't-Tasrif*, II, s. 525-526.

⁵⁹ İbn Usfür, *el-Mümti 'fi't-Tasrif*, II, s. 525-526.

⁶⁰ 'Abdülhâmid, Muhammed Muhyiddin, *Dürusu't-Tasrif* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, 1995), s. 175.

⁶¹ el-Esterâbâdi, *Şerhu Şâfiye*, II, s. 230.

⁶² Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, s. 156.

⁶³ Cürcâni, *el-Mihtâh fi's-Sarf*, s. 77.

⁶⁴ Cürcâni, *el-Mihtâh fi's-Sarf*, s. 77. ; Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 407. ; el-Esterâbâdi, *Şerhu Şâfiye*, II, s. 228. ; Danküz, *Şerhân*, I, s. 140.

⁶⁵ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 407.

Nâkis fiillerin meczûm muzâri sîgasında illet harfinin hazif edilmesi

Nâkis fiillerin meczûm muzâri sîgasında da illet harfi hazif edilir. Meselâ aslına göre لم يَغزُوْ و لم يَزِمِيْ olarak gelen fiiller incelediğinde birincisinde يْ harfî, ikincisinde de و harfî hazif edilerek fiiller لم يَزِمِ و لم يَغزُوْ şeklinde gelirler.⁶⁶

Müberred, illet harflerinin cezm alâmeti olarak hazif edildiğini, çünkü cezmin, sonu harekeli fiilde hareketin, sonu sâkin fiilde de bizzat harfin hazif edilmesini olduğunu belirtir.⁶⁷

Dil bilginleri, cezm edatlarının nâkis fiillere etkisi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım görüşe göre cezm konusuna ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım görüşe göre cezm ve يَزِمِيْ gibi fiillerde takdir edilen dammenin hazif edilmesidir. Burada و ve يْ harfî'nin hazif edilmesi meczûm lafzî merfû' lafızdan eksiltmek olur. Fakat يَضْرَبُ → لم يَضْرِبُ gibi sahih fiillerde herhangi bir harf eksilmez. O yüzden bu iki durum aynı değildir. Diğer bir görüşe göre cezm, bizzat bu harflerin hazif edilmesidir. Çünkü bu harflerin mahreçleri hareketlerin mahreçleri gibidir ve hareketlerin kaynağıdır. Hazif edilmezlerse kelime harekeliye benzer. Bu nedenle cezm edatları, hareke varsa harekeyi, yoksa illet harflerini hazifeder.⁶⁸

Elif-i Maksûrenin Hazif Edilmesi

Maksûr isim, sonunda و'dan veya يْ' dan dönüşmüş ᵗ bulunan isimlerdir. الفتى و العصا gibi isimler maksûr isme örnektir.⁶⁹

Maksûr ismin merfû ve mansûb cem-i müzekker sâlim olarak gelmesi durumunda ᵗ'in hazif edilmesi

Maksûr bir ismin cem-i müzekker sâliminin merfû ve mansûb durumunda illet harfi hazif edilir. Bu isimlerin marife ya da nekre olması fark etmez. Meselâ المُنَادَى ismi elif-i maksûre ile bitmektedir. Bu ismin cem-i müzekker sâlimi ref durumunda المُنَادِيُون olması gerekirken يْ harfî mâkabli fethalı olduğu için ᵗ'e kalb olup و'nun med olarak geldiği için ᵗ harfî hazif edilerek kelime المُنَادِيُون olur. Mansûb durumunda ise المُنَادِيِيْن olması gereken isimde de aynı kurallar uygulanarak illet harfi hazif edilir ve kelime المُنَادِيِيْن olur.⁷⁰

Diğer bir örnek de المُنْطَقُونَ kelimesindeki dönüşümdür. Aslında المُنْطَقِيُون şeklinde gelmesi gereken isimde يْ harfî mâkabli fethalı olduğu için ᵗ'e kalb olur. Bunun sonucunda و'nun med haline dönüşen örnekte illetikâ-i sâkineyn nedeniyle ᵗ hazif edilir ve kelime المُنْطَقُون şeklinde gelir. Bu kelime nasb halinde المُنْطَقِيِيْن olarak gelmesi gerekirken aynı işlemler uygulanarak المُنْطَقِيِيْن olarak gelmiştir.⁷¹

Maksûr ismin müfred nekre olarak gelmesi durumunda

ᵗ'in hazif edilmesi

Elif-i maksûre ile biten müfred bir isim nekre olarak geldiği zaman illet harfi hazif edilir. Aslında و ya da يْ olan kelimenin son harfi kendinden önce fetha harekeli bir harf olduğu için ᵗ'e kalb olur. Böyle bir kelime tenvinli olduğu zaman ᵗ'ten ve tenvinin ᵗ'undan illetikâ-i sâkineyn meydana gelir. Bu durumda ᵗ söyleyişte hazif edilir, fakat yazıdan kaldırılmaz. Bu kural ister merfû', ister mansûb ve isterse mecrûr olsun elif-i maksûre ile biten bütün isimlerde uygulanır. Meselâ العَصَا ismindeki ᵗ'in aslı و olup mâkabli fethalı olduğu için ᵗ'e dönüşmüştür. Bu isim tenvin aldığı zaman عَصَا şekline dönüşür. Burada ᵗ harfî ve tenvinin ᵗ'unun bir araya gelmesi nedeniyle illetikâ-i sâkineyn meydana geldiği için ᵗ söyleyişte hazif edilmiş olup yazıdan hazif edilmemiştir. “مَزْرُوتٌ”، “رَأَيْتُ عَصَاً”، “هَذَا عَصَاً” örnekleri incelendiğinde üç durumda da aynı geldiği görülmektedir.⁷²

Son harfi و'dan dönüşen elif-i maksûreli isme örnek olarak الفتى ismi verilebilir. Bu kelime de aynı şekilde merfû, mansûb ve mecrûr durumunda tenvinli olduğu zaman فَتَى şeklini alır. Burada da görüldüğü gibi ᵗ harfî söyleyişte hazif edilmiş, fakat yazıda olduğu gibi bırakılmıştır.⁷³

Maksûr isimlerin müsennâ sîgasında harflerin aslı ortaya çıkmaktadır. İkil sîgada عَصَا kelimesi عَصَوَان , فتى kelimesi de فَتِيَان şeklinde dönüşmektedir.⁷⁴

Mankûs İsimde ي Harfinin Hazif Edilmesi

Mankûs isim, son harfi ي olup bir önceki harfin harekesi de kesra olan isimdir. Meselâ الداعي و القاضي gibi kelimeler mankûs isimdir.⁷⁵

Mankûs ismin cem-i müzekker sâlim olması durumunda illetikâ-i sâkineyn nedeniyle ي harfî hazif edilir. Meselâ القاضي isminin çoğulu merfû durumundayken aslına göre القاضِيُون olarak gelmeliydi. Burada ي harfinin üzerine damme ağır geldiği için harekesi hazif edilir. Bunun sonucunda القاضِيُون şeklini alan isimde و ve ي harflerinden illetikâ-i sâkineyn meydana geldiği için ي harfî de hazif edilir ve böylece kelime القاضِيُون olur. و harf-i med olarak kendinden önce damme harekesini kabul ettiği için ᵗ'in kesra harekesi dammeye kalb olur ve sonunda isim القاضِيُون olur. Bu isim mansûb ve mecrûr konumdayken de aynı kurallar uygulanıp illet harfi hazif edilerek القاضِيِيْن şeklinde gelir.⁷⁶ Başka bir örnekte nasb ve cer halinde cemi müzekker sâlimi مُحَامِيِيْن şeklinde gelmesi gereken isim aynı işlemlerden sonra مُحَامِيِيْن şeklinde gelir.⁷⁷

Müfred mankûs isim, ref ve cer durumunda nekre olarak gelirse yine bu isimdeki ي harfî hazif edilir. Meselâ القاضي isminin ref hali aslında قاضي , cer hali ise قاضي olup damme ve kesra ي harfî üzerine ağır geldiği için hareketler hazif edilir. Sâkin kalan ي harfî ile tenvin nedeniyle illetikâ-i sâkineyn meydana gelir. Bu nedenle ي harfî de hazif edilip isim ref ve cer durumunda da قاضي şeklinde gelir.⁷⁸

⁶⁶ el-Müberred, *El-Müktedab*, I, s. 272. ; İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî B. Sehl el-Bağdâdî, *el-Usûl Fi'n-Nahv*, thk. 'Abdu'l-Hüseyn El-Fetlî (Beyrut: Müessetü'r-Risâle t.y.), II, s. 164.; İbnu'l-Esir, *el-Bedî*, II, s. 484.

⁶⁷ el-Müberred, *el-Müktedab*, I, s. 272.
 ⁶⁸ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mülûkî fi't-Tasrîf*, s. 346.
 ⁶⁹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, VI, s. 36.
 ⁷⁰ İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 76. ; Şaban, *el-'lâl ve'l-'İbdâl fi'l-Kelîmet'il-Arabîyye*, s. 72.

⁷¹ İbn. Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, s. 418-419. ; İbn. Uşfür, *el-Mümti' fi't-Tasrîf*, II, s. 605. ; İbn. Akîl, *Şerhu İbn. Akîl*, IV, s. 109.

⁷² İbn Cinnî, *el-Munşif*, II, s. 114. ; İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 76.

⁷³ İbn Cinnî, *el-Lüma' fi'l-'Arabîyye*, thk. : Fâiz Fâris (Kuveyt: Dâru'l-Küttübü's-Sekâfiyye, t.y.), s. 16. ; İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 76.

⁷⁴ el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf*, s. 147.
 ⁷⁵ İbn Cinnî, *el-Lüma' fi'l-'Arabîyye*, s. 14.

⁷⁶ İbn. Uşfür, *el-Mümti' fi't-Tasrîf*, II, s. 606. ; İbn. Akîl, *Şerhu İbn. Akîl*, IV, s. 109. ; İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 77. ; Şaban, *el-'lâl ve'l-'İbdâl fi'l-Kelîmet'il-Arabîyye*, s. 72.

⁷⁷ İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 77. ; Şaban, *el-'lâl ve'l-'İbdâl fi'l-Kelîmet'il-Arabîyye*, s. 72.

⁷⁸ el-Müberred, *el-Müktedab*, I, s. 272. ; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mülûkî*, s. 349-350. ; İbrâhîm, *Teysîru'l-'lâl ve'l-'İbdâl*, s. 77. ; Şaban, *el-'lâl ve'l-'İbdâl fi'l-Kelîmet'il-Arabîyye*, s.73.

Başka bir örnek olan دَاعِ ismi de aslında, merfû konumdayken دَاعُو, mecrûr durumdayken دَاعِي şeklinde gelir. Bu isimde و sonda olup mâkablî kesra olduğu için ي'ya kalb olur. Böylece دَاعِي ve دَاعِي olan kelimelerde ي'nın üzerine damme ve kesra ağır geldiği için önce harekeler hazif olur. Bu durumda tenvîn ve sâkin ي bir araya geldiği için ي'nın kendisi de hazif edilir ve isimler son şeklini alır.⁷⁹

Müfred mankûs isimlerin nasb halinde fetha harekesi hafif olduğu için hazif edilmeyip durumunu korur. Bu durumda yukarıdaki örnekler, nasb halindeyken قَاضِيًا ve دَاعِيًا şeklinde gelmektedirler.⁸⁰

Müsennâ sîgasında hazif edilen ي harfi geri gelir. Meselâ قَاضِي olan isim ikil sîgada قَاضِيَانِ olan isim ise دَاعِيَانِ şeklinde gelir.⁸¹

İle Başlayan Fiillerin Emir Sîgasında 'nin Hazif Edilmesi

Mehmûzu'l-fâ olan fiillerin emrinde ' hazif edilir. Meselâ أَمْرٌ, أَمْرٌ, أَمْرٌ fiillerinin emrindeki dönüşüm sırasıyla şöyledir: 82 كُنْ → أَمْرٌ, مَرُ → أَمْرٌ, خُذْ → أَمْرٌ

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi kelimenin başında iki 'nin bir araya gelmesi istiskâle neden olmaktadır. Böyle durumda aslında ikinci ' damme harekeli 'den sonra sâkin geldiği için و'a kalb edilmeliydi. Fakat bu kelimelerin çok kullanılması nedeniyle fiilin başındaki ' atılır. Ondan sonraki harf harekeli olduğu için vasıl 'sine ihtiyaç kalmayıp o da atılır. Böylece emir fiiller son halini alır. Söz konusu örneklerden مَرُ emir fiili hariç asılları üzerlerine söylenmesi câiz değildir.⁸³

İbn Cinnî, ' ile başlayan fiillerin emrindeki başta bulunan 'nin çok kullanılması nedeniyle kıyassız olarak hazif edildiğini, كُنْ, ve مَرُ emirlerinin bu şekilde geleceğini fakat مَرُ şeklindeki emrin مَرُ şeklinde de gelebileceğini dile getirir.⁸⁴

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ “Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et”⁸⁵ ayetinde مَرُ şeklindeki asıl kullanım mevcuttur.

Sonuç

Hazif i'lâl çeşidi olarak incelenir. Gayr-i kıyâsî ve kıyâsî olmak üzere iki hazif çeşidi vardır. Gayr-i kıyâsî hazifin belli kuralı yoktur, semâidir. Kıyâsî hazif iltikâ-i sâkineynden kurtulmak ve istiskâlî gidermek amacıyla uygulanmıştır.

İf'âl bâbının hemzisi ile muzâri müttekellim hemzisi bir araya gelince istiskâle neden olmaktadır. Bu nedenle bu bâbın hemzisi hazif edilmiştir. Birliği sağlamak için bu kural, if'âl bâbının diğer sîgalarına da uygulanarak kesra ile fethalı ي arasında kalan و hazif edilmiştir.

Ecvef fiillere harekeli ref zamiri birleştiğinde iltikâ-i sâkineyn nedeniyle illet harfi hazif edilmiştir. Aynı şekilde bu fiillerin ism-i mef'ûl kalıbında و harfleri de hazif edilmektedir.

Nâkis fiillere cem-i و'ı, muhataba ي'sı ve müenneslik

ت'sı birleştiğinde, meczûm muzâri fiilin tekil sîgasında, emr-i hâzır ve nehyi hazır müfred sîgalarında illet harfi hazif edilmiştir.

Maksûr isim, müfret ve nekre olarak geldiğinde merfû, mansûb ve mecrûr olarak bulunduğu i'râp durumlarında ve bu isim cem-i müzekker sâlim olarak geldiğinde ise merfû ve mansûb hallerinde elif-i maksûre hazif edilmiştir.

Mankûs isim, cem-i müzekker sâlim sîgasında bulunduğu i'râbın her üç durumunda, müfret ve nekre olarak geldiğinde ise merfû ve mecrûr durumlarında و ve ي üzerine damme ve kesra ağır geldiğinden dolayı ي harfi hazif edilmiştir.

Bu makalede i'lâl çeşitlerinden hazif konusu ele alınmıştır. Şüphesiz harflerin ve harekelerin hazif edildiği başka durumlar da vardır. Fakat bunların hepsini bir makalede anlatmak mümkün olmadığı için hazifin gerçekleştiği belli başlı konular örnekleriyle birlikte incelenerek istifâdeye sunulmuştur.

Bilgilendirme ve Teşekkür

Bu makale, Yeliz Açar'ın Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı “Anonim Bir Yazma: İ'lâl Kaideleri (Edisyon-Kritik)” adlı Yüksek Lisans Tezinden (Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Kocabıyık, Yeliz Açar işbirliği ile) türetilmiştir.

Kaynaklar

- Abdülhâmid, Muhammed Muhyiddîn, *Dürusu't-Tasrif*, Beyrut: Mektebetü'l- 'Asriye, 1995.
- Akcan, B. , *İ'lâl Kaidelerine Toplu Bakış*, İstanbul 2016.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tacu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk.: Ahmed Abdülgaflûr 'İtar, ,Beyrut: Dâru'l-'İlmi Limelâyîn, 1987.
- Cürcânî, Ebûbekr 'Abdulkâhîr b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Fârîsî, *el-Miftâh fi's-Sarf*, thk. : Ali Tevfik el-Hamed Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Dankûz, Şemseddîn Ahmed, *Şerhân 'alâ Merâhu'l-Ervâh fi 'Ilmi's-Sarf*, Kahire: Mustafa el-Bâbî, 1959.
- Dervîş, 'Abdullah, *Dirâsât fi 'ilmi's-Sarf*, Mekke: Mektebetü't-Tâlibî'l-Câmi'i, 1987.
- Durmuş, İsmail, “Hazif” *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 1998, Cilt:17, ss. 122-124.
- Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî, *İrtisâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab*, thk.: Receb Osman Muhammed, Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1998.
- Esmer, Râcî, *Mu'cemu'l-Mufassal fi 'Ilmi's-Sarf*, Beyrut 1997.
- el-Esterâbâdî, Raduyiddîn Necmüddîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu's-Şafiye el-İbnu'l-Hâcib*, thk. :Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiye, 1975.
- el-Ezherî, Halid b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tevdih, Evi't-Tasrih bi-Medmûni't-Tevdih fi'n-Nahv*, thk. : Muhammed Bâsil 'Uyûn es- Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiye, 2000.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhîr Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut: Mektebetu Tahkîki't-Türâs fi Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Dâru'l-Kitâbi'l-'Arab'i, 1967), s. 313-314. ; Ebû Hayyân, *İrtisâfu'd-Darb*, I, s. 243.

⁸³ İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mülûki*, s. 366-368.

⁸⁴ İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mufassal*, IX, s. 115.

⁸⁵ Tâ-Hâ 20/132.

⁷⁹ Hasan, en-Nahvü'l-Vâfi, IV, s. 772.

⁸⁰ Cürcânî, *el-Miftâh*, s. 78.

⁸¹ el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf*, s. 147.

⁸² İbn. Ufûr, *el-Mümüti' fi't-Tasrif*, II, s. 619. ; İbn Mâlik et-Tâi, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelûsî, *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Makâsîd*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Kahire:

- el-Galâyînî, Mustafa bin. Muhammed Selîm, , *Câmi' u' d-dürüsü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetü'l-'Arabiyye, 1993.
- el-Hamlâvî, Ahmed, *Şeze'l-Arf fi Fenni's-Sarf*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut t.y.
- Hasan, Abbâs, *en-Nahvu'l- Vâfi me'a Rabtuḥü bî'l Esâlîbi'r-Rafi'ati ve'l-Hayâti'l- Lugaviyyeti'l Muteceddidi*, Kahire 2008.
- Hudârî, Muhammed b. Mustafa, *Hâşiyetu'l-Hudârî 'alâ Şerhi İbn Âkîl 'alâ Elfiyyetü İbn Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyhu Muhammed el-Bikâî, Beyrut: Dâru'l Fikr, 2003.
- İmâduddîn, Ebu'l- Fedâ İsmâil b. Ali b. Muhammed b. Eyyüb, *el-Kunnâş fi Fenni'n-Nahv ve's-Sarf*, thk.: Riyâd b. Hasen el-Havâm, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriye, 2000.
- İbn Akîl, Abdullâhi Akîlî Bahaddîn, *Şerhu İbn Akîl*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdü'l Hamîd, Kahire 1980.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis, el-Heyeti'l- Mısıriyeti'l-'Âmme li'l-Kitâb*, yy. ty.
- _____. *el-Lîma' fi'l-'Arabiyye*, thk. Fâiz Fâris, Kuveyt: Dâru'l-Kütübü's- Sekâfiyye, ty.
- _____. *el-Munsif li-İbn Cinnî Şerhu Kitâbi't-Tasrif li-Ebi 'Usmân el-Mâzinî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954.
- İbnu'l-Esîr, Ebu's-Su'âdâtî'l-Mubârek b. Muhammed, *el-Bedi' fi 'İlmi'l-'Arabiyye* thk. : Fethî Ahmed Aliyyuddîn, Mekke: Câmî'atu Ümmî'l-Kurâ, 1999.
- İbn Hişâm, Cemâled'dîn Abdullâh bin Yusuf bin Ahmed bin Abdullah, *Evdahu'l Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhyiddîn Abdü'l Hamîd, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.
- İbn Mâlik, Bedruddîn Muhammed b. el-İmâm Cemâleddîn, *Şerhu İbnu'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Bâsi 'Uyûnu's-Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, 2000.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebu Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh el-Endelüsî, *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Makâsıd*, thk. Muhammed Kâmil Berekat, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1967.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- İbn. Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. 'Abdu'lhüseyn el-Fetlî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ty.
- İbn. Uşfûr, Ebu'l-Hasen Ali b. Mü'mir b. Muhammed b. Ali el-İşbîlî *el-Mümti' fi't-Tasrif*, thk. Fahreddin Kabâbev, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ali b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, thk. Emil Bedî' Ya'kûb, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, 2001.
- _____. *Şerhu'l-Mülûkî fi't-Tasrif*, Halep: Mektebetü'l-'Arabiyye, 1973.
- İbrâhîm, 'Abdü'l-Alîm, *Teyşîru'l-İ'lâl ve'l-İbdâl*, yy. t.y.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Ankara: A.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Muhiddîn, Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed el-Halebî, *Temhîdu'l-Kavâ'id bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, thk.: Ali Muhammed Fâhir, Kahire: Dâru'l-İslâm, 2007.
- el-Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh, *Tevdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik bi-Şerhu Elfiyye İbn Mâlik*, thk. Abdurrahmân Ali Sülaymân, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2008.
- el-Müberred, Ebû Abbâs Muhammed b. Zeyd, *el- Müktedab*, thk.: Muhammed Abdü'l Hâlik Azîme, Kahire 1994.
- Salâh, Şaban, *el-İ'lâl ve'l-İbdâl fi'l-Kelîmet'il-'Arabiyye*, Kahire: Külliyyetü Dâri'l-'Ulûm, 1983.
- es-Samerrâî, Muhammed Fâdıl, *es-Sarfu'l-'Arabi Ehkâmun ve Me'ânin*, Beyrut: Dâru'l-İbni Kesîr, 2013.
- Sibeveyhî, Ebu Bişr Amr b. Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk.: Abdü's Selâm Muhammed Hârûn, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî 1982.
- eş-Şertûnî, Reşîd, *Mebâdi 'Arabiyye fi's-Sarf ve Nahv*, Beyrut: Matba'atü'l-Kâtolikiyye, 1943.
- Tural, Hüseyin, *Temel Sarf Bilgileri*, İstanbul 2011.
- el-Uşmûnî, Ebu'l-Hasen Nuriddîn Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti'bni Mâlik*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, 1998. ez-Zemahşerî, Ebi Kâsım Muhammed bin 'Umer, *el-Mufassal fi 'İlmi 'Arabiyye*, thk.: Fahri Sâlih Kadarat, Ammân: Dâru Ammâr, 2003.